

SÊ MEWLÛDNAMEYÊN NUH ÊN BI KURDIYA KURMANCÎ

Hayreddin KIZIL*

Kurte

Mewlûd ew berhemên nivîskî ne ku di merasîmên mewlûdan de tèn xwendin. Nivîsîn û merasîma mewlûdan çandeke hevpar e di nav gelên Mislîman de. Ji ber vê bi sedan sal e di nav gelên Mislîman de hem mewlûd tèn nivîsîn hem jî merasîmên mewlûdê tèn çêkirin. Li nav Kurdan hê jî nivîsîna mewlûdan berdewam e. Roj bi roj mewlûdeke Kurdî tê çapkirin. Di vê gotarê de sê mewlûdên ku van salên dawîn derketine ji bo xwîneran Dê bidin nasîn. Cih bi cih dê qala taybetiyên van mewlûdan jî bikin.

Peyvên Sereke: Mewlûd, Tîrêj, Adar Jiyan, Faxri Alemê

ÜÇ YENİ KÜRTÇE MEVLİT

Öz

Bilindiği gibi “mevlit” tabiri mevlit merasimlerinde okunan yazılı eserler için kullanılır. Müslüman milletler arasında mevlit yazımı ve mevlit merasimi ortak bir kültür olarak görülmektedir. Asırlardır hem merasimler yapılmakta hem de mevlitler yazılmaktadır. Kürtler arasında mevlitlerin yazımı günümüzde de devam etmektedir. Gün geçtikçe yeni bir mevlidin yazıldığı veya yayınlandığı görülmektedir. Bu makalede yeni basılmış üç mevlit tanıtılacaktır. Zaman zaman söz konusu mevlitlerin özelliklerinden de söz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mevlit, Tîrêj, Adar Jiyan, Faxri Alemê

THREE NEW KURDISH MAWLID

Abstract

Known as “mawlid” term is used for written work which read in Mawlid celebratings. As a common culture among the Muslim nations, writing Mawlid texts and Mawlid celebratings or ceremonies are seen. For centuries, both ceremonies are being held and Mawlids are being written. Among the Kurds the writing of Mawlids continues today. Day after day it seems that a new mawlid has written or published. In this study, three newly published mawlid will be introduced. In places the properties of the mawlids will also be mentioned.

Keywords: Mawlid, Tîrêj, Adar Jiyan, Faxri Alemê

Destpêk

Bêjeya “Mewlid”ê (pirjimara wê: Mewalîd) di Erebi de ji bo wateya ji dayîkbûnê, dema ji dayîkbûnê tê bikaranîn¹. Ev peyv bi awayê “Mewlûd” hem li nav Kurdan hem jî li nav Tirkan tê bilêvkirin. Lê bêjeya “Mewlûd”ê di zimanê ‘Erebî de ji bo wateya “yê/a jidayîkbûyî”, “nû jidayîkbûyî”, tê bikaranîn. Ji ber vê, bilêvkirina

Makale Gönderim Tarihi: 05.05.2018, Kabul Tarihi: 08.08.2018

Doi: 10.26791/sarkiat.421131

* Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, hkhayreddin@gmail.com, ORCID ID:0000-0001-9165-3274

¹ Lewis Maoluf, *El-Müncid Fi'l-Luğa*, Beyrut 1973, r. 918.

“mewlid”ê wekî *-mewlûd-ê* çewt e.² Bêjeya “mewlûd”ê wekî têgihek, hem ji bo merasîmên ku di salvegerên ji dayîkbûna Hz. Pêxember de tên lidarxistin hem jî ji bo navê berhemên ku di van merasîman de tên xwendin, tê bikaranîn.³ Mewlûd, her wiha ji bilî cenabê Pêxember, ji bo jidayikbûn û salvegera jidayikbûna kesekî, jî tê gotin. Dîsa ji bo berhemên ku mijarên jidayikbûna kesekî û bûyerên ku dema ji dayîkbûna kesekî de qewimîne dihewîin, tê gotin.⁴ Lê belê îro di nav gel de ji peyva mewlûdê wekî merasîmên ku ji bo Hz. Pêxember tên dayîn û berhemên di van merasîman de tên xwendin, tê fehmkirin.

Li nav Kurdan nivîsîna mewlûdê hê jî berdeham e. Di mewlûdên nuh de hin mijar û îddîayên nuh tên dîtin. Lê dîsa jî wekî bingehe Mewlûda Bateyî bi sedan sal in li ser mewlûdan tesîra xwe nîşan dide. Gelek mewlûdên Kurdî bi tesîra vê Mewlûdê hatine nivîsîn û tên nivîsîn.⁵

Navê van mewlûdan bi çend awayan tên nivîsîn. Şêst mewlûdên Kurdî de⁶ hin nivîskar navên berhemên xwe wekî “Mewlida Nebî”⁷ hin ji wan wekî “Mewlûda Nebî”⁸ dane. Hin di çapên mewlûdan de tevlihevî jî tê dîtin, di van mewlûdan de bi herfên Erebi, “Mewlid” hatiye nivîsîn lê di latînzeyê de “mewlûd” tê dîtin.⁹ Ji ber ku di axaftina Kurdiya Kurmancî de peyva *mewlûdê* tê bikaranîn di vê gotarê de peyva “mewlûd”ê hat bikaranîn.

1. Sê Mewlûdên Nuh

Her wekî li jor jî hat gotin hê jî di nav Kurdan de nivîsîna mewlûdan berdeham e.¹⁰ Ne bi tenê mewlûd li ser bingehe klasîk tên nivîsîn, gelek berhem wekî mînak dîwan li ser bingeha klasîk bi Kurdî tên nivîsîn. Mirov dikare

² *Türk Dili Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler)*, madeya *Mevlidê*, Weşanên Dergahê, İstanbul 1986, c.VI, r. 315. Ji bo wateyên mewlidê bi zimanê Tirkî û Erebi bnr heman berhem r. 315. Di hedîsekê de “mewlûd” wekî yê/ya jidayikbûyî tê bikaranîn: “... كل مولود يولد على الفطرة فأبواه يهودانه أو ينصره أو يمجسانه” Bnr Buhari, Cenaiz, 93.

³ Mehmet Şeker, “Mevlid”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.XXIX, Ankara 2004, r.479–480.

⁴ M. Edip Çağmar, *Edebi Açından Arapça Mevlidler*, Weşanên İlahiyatê, Ankara 2004, r.13-14.

⁵ Kızıl, H. & Şingâr, & C. Çetin, R. (2015). “Ceribandinek Li Ser Senifandina Mewlûdên Kurdiya Kurmancî Li Gor Mijarên Wan”, Diyarbakır: *International Journal Of Kurdish Studies*, 1/1, r.53-97

⁶ Ji bo lîsteya van mewlûdan bnr M. Zahir Ertekin-Nurettin Ertekin, “Kurtefiroka Mewlûdnameyên Kurdî”, *Uluslar arası Sosyal Bilimler Kongresi Genişletilmiş Özetler Kitabı*, Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayınları, Diyarbakır 2017, r.152-154.

⁷ Mela Silêman Kurşun, *Mewlida Pêxember*, Weşanên Berojê, İstanbul 2010; Molla Hüseyin el-Bateyî, *Mevlid-i Nebi*, Ayfa Basım Yayın, cih û dîroka çapê tunene; Muhammed Emin Haydarî, *Mevlid-i Nebi*, Ayfa Basım Yayın, cih û dîroka çapê tunene; Mela Mehemed Elî Hûnî, Kirdkî (Zazakî) *Mewlid – Yûsûf û Zelîxa&Qasîdeyê Kerbela- Weşanxaneyê Vateyê*, İstanbul 2004.

⁸ Es-Seyyid Bedreddin İbni Molla Salih el-Hüseyini eş-Şafî el-Kufsurî, *Mewlûda Kurdî Bi Zimanê Gundî*, Weşanên Nûbiharê, İstanbul, dîroka çapê tuneye; Mewlûd-i Şerîf, M. Zahit Kardeşlik, *Mewlûd-i Şerîf*, cih û dîroka çapê tunene heman mewlûd bi çapeke din heye bi navê Mewlûdê Şerîf Herdubat derketiye cih û dîroka çapê tunene.

⁹ Wekî mewlûda M. Burhan el-Hedbi, *Mewlûda Kurdî bi Şewaza Hedbi*, 2010, cihê çapê û navê weşanxaneyê tuneye; Molla Abdulhakim oğlu Muhammed Siracuddin El-Halili, *Mevlid-i Şerif Durra Birinci Mewlûda Kurmancî*, Weşanxaneyê Duayê, İstanbul 2009; M. Mustafa yê Melâ Aliyê Êzdarî, *Mewlûda Şerif Ji Ewwel Heta Axir Rehberê Xelâsî Hz Muhammed (S.A.V)*, Weşanên İhsanê, İstanbul, Tebax 2005.

¹⁰ Ev taybetî ne bi tenê Kurdiya Kurmancî de ye. Di zaravayên Kurdî yê din de jî berhemên bi vî awayî dertên. Wekî mînak bi Kurdiya Zazakî mewlûdek nuh: Bilal-Feqî Çolîg, *Mewlidê Peximber – Qey Tutonê Zazon-*, Weşanên Dîwanê, Stenbol 2012.

berdewamkirina nivîsîna mewlûd û berhemên din yê bi awayên klasîk wekî taybetiyên edebiyata Kurdî qebûl bike. Sedemên vê gelek in, lê sedema herî mezin perwerdeya medreseyên Kurdan e. Gelek nivîskarên berhemên wekî mewlûd û dîwanan ji van medreseyan derketine.

1.1. Mewlûda Tîrêj a bi Navê Mewlûda Pêxember

Ev mewlûd ji alî Tîrêj ve bi herfên Erebi hatiye amadekirin. Ji alî Dilawerê Zengî¹¹ ve hatiye latînîzekirin. Çapa yekem, li Beyrûtê, di sala 2006an de derketiye, çapa diduyan 2015an de ji nav weşanên Peywendê derketiye.

Nivîskar û helbestvan Tîrêj, di sala 1923yan de, li Hisiçê, li gundê Nicimê, li devera Qamişlokê hatiye dinyayê. Navê wî yê rast Nayif e. Di şeş saliya wî de, bavê wî mala xwe bar dike û diçin gundekî din. Tîrêj li wê derê Qur'an û çend pirtûkên dînî dixwîne. Di sala 1937an de diçe bajarê Amûdê û li wir dest bi dibistanê dike. Pênc salan dixwîne. Ji ber şert û mercên aborî nikare dawî li xwendina xwe bîne. Ji sala 1973yan heya 2002yan li bajarê Hisiçê dijî û dîsa li wir roja Şemiyê 23/ 3/ 2002yan de, wefat dike.¹² Ji bilî mewlûdê berhemên Tîrêj ev in: Dîwan (Weşanên Peywendê, 2014); Serpêhatiyên Kurdan I-II (Weşanên Peywendê, 2015).

Mewlûda Tîrêj ji 321 malik û 10 beşan pêk tê.¹³ Zimanê mewlûdê ne giran e, tê fêmkirin. Li gorî mewlûda Bateyî û yê din peyvên ne bi Kurdî tê de pir nayê dîtin. Beşeke ji bo xêra mewlûdê jî tê de nayê dîtin. Mewlûd, bi wefata Hz. Pêxember diqede. Risteya yekem a neqerata mewlûdê li gorî mijara beşê diguhere. Lê rêzika “Li navê Muhammed bikin esselat” naguhere: Çend mînak:

“Li dorê ku ‘alem bigêrin civat

Li navê Muhammed bikin esselat” (r.21)

“Ku rabin ji bo dîn bikin ew xebat

Li navê Muhammed bikin esselat” (r.25)

“Ku dîn rohiya xwe bidî ser welat

Li navê Muhemmed bikin esselat” (r.29)

“Ji balayê jorîn ku ev mijde hat

Li navê Muhemmed bikin esselat” (r. 34)

“Ku sehwa Pêxember bi ser wan dihat

Li navê Muhemmed bikin esselat” (r. 40)

“Ketin hîretê ew xwedî pût û lat

Li navê Muhemmed bikin esselat” (r. 45)

¹¹ Weşanên Pêwendê, li ser pirtûkê navê amadekar, wekî “Dilawer Zengî” nivisiye. Lê di rûpela 13an de amadekar navê xwe wekî li jor nivisiye. Me jî bi vî awî nivîsî.

¹² Tîrêj, *Mewlûda Pêxember*, r.12.

¹³ Dilawerê Zengî, 323 malik û 10 beş in dibêje (r.13) lê me jimart di vê çapê de beş 10 in lê 321 malik xuya dike.

Beşa Yekem

Navê beşa yekem tune (r.17-25). Mîna hemû mewlûdan bi navê Xwedê Teâlâ dest pê dike (malik 1-7) dûre sîfatê Xwedê Teâlâ bi tenzîhê dibêje:

“Yek e tim heye dê hebit her Xuda
Ne hinkûf, ne hember ne bav û ne da
Ne laş û ne ten, hem ne pê û ne çeng
Ne nîşan û ne çehr û kilîş û ne reng”

Ji malika 3yan heya malika 9an bi vî awayî dewam dike. Bi malikê 10-11an dawî li mijarê tîne:

“Ji bo ademîzad weha mijde da
Bi zarê xwe î xweş we gotî: Xuda
Ne pêjin di rengê mi de merî
Binêre li tiştê ku min çêkirî”

Piştî vê mijarê di malikên 11-20an de dest bi mijara afirandî û ayetên Xwedê Teâlâ dike û wan dijmêre.

Malikên di 21-28an de nîmetên ku Xwedê Teâlâ dane mirovan vedibêje. Piştî vê mijarê, Tîrêj navên çend Nebiyên ku Xwedê Teâlâ ji mirovan re şandine, dide. Her wekî:

“Pêxember gelek rakirin wî ji wan
Ku rêça durist xweş bidin ber ewan
Gelek rakirin lê neşim ez bibêm
Lê çendan dê bêjim, bi kurtî û kêma
Nebî Nûh û Îdrîs û Salih û Hûd

Nebî bûn li ser nijdê ‘Ad û Semûd”

Heya malika bîst û heştan hem navên nebiyan dide, hem jî sedema şandina wan ji bo mirovahiyê vedibêje (r.20)

Ji malika 29an şûn ve dest bi mijara Hz Pêxember dike (r.21), di malikên 29-35 an de kalên Hz Pêxember, cih û dîroka wîladeta Wî tê gotin. Ji malika 30yî şûn de di’ayek heye bo xwestina serkeftinê di nivîsandina mewlûdê de:

Gelek hêvîdar im ji te ey Xuda
Bi heqê wî Pêxemberê ku te da
Bi heqê heval û hemî dost û yar
Digel min tu îro bibî alîkar
Heta ez ku çêkim evê Mewlidê
Di rêça te de, ez bikim vê kedê
Eger ne b’te be himmet û alîkar

Nikarin¹⁴ tu tiştî bikim ez tucar

Nemaze ku firset me nîne gelek

Ji xeşm û neyarî û zulma felek

Li dorê ku ‘alem bigêrin civat

Li navê Muhammed bikin esselat” (r. 21-22)

Her wekî tê dîtin dawîya di’ayê bi xwestina selawatê ser Muhammed (asm) tê. Piştî di’ayê, di malikên 42-47an de qala rewşa nîvgirava Erebestanê dike. Ji alî dînî ve, civakî ve, îlmî ve rewşa wê serdemê vedibêje (r.23).

Di malikên 48-63yan de mijrên wekî destpêka wehyê, banga Îslamê bi dengê Hz Pêxember li hemû miletan, heye. Di van malikan de, navên misilmanên ewil jî dide (r. 23-25).

Beşa Diduyan

Di rûpela 26an de derbasî beşek din dibe. Li vir nav hatiye dayîn bo beşê. Navê beşê: “Destpêka Olperestiyê” ye (r.26-29). Lê ne diyar e gelo navê beşê ji alî Tîrêj ve hatiye dayîn an Dilawer ve. Di vê beşê de cih dide bangeke Pêxemberê me li Erebestan serdemê wî, û bersiva Ebu Cehîl li hember wî. Piştî bersiva Ebû Cehîl, gotina Pêxemberê me jî daye, ev gotin, di’ayeke wiha ye:

“Di pê re ewî dest bi jor ve hilveda

Bi peyvên di şêrîn digo: Ey Xuda!

Tu parêz bike miletê her demî

Ji ber ku nezan û xeşîm in hemî

Ku dîn rohiya xwe bidî ser welat

Li navê Muhemmed bikin esselat (r.29)

Divê em bifikirin buyerek wisa di siyeran de heye an na. Lê mirov dikare banga Hz. Pêxember, gotina Ebû Cehîl û di’aya Hz. Pêxember, mîna kurtebêja serdemê Mekkeyê binirxîne. Hz Pêxember, bang li gelê xwe dike bo dînê Îslamê bipejirînin. Ebû Cehîl û hevalên wî vê bangê napejirînin, neyartiyê dikin, dîsa jî Resûlê dilbirehm di’ a dike, ji bo miletê xwe (r.26-29).

Beşa Sisêyan

Di beşa “Baweriya Gelek Kesan Bi Olê” de (r.30-34), nivîskar dibêje, hatina Pêxemberê me bi dinyayê nîmetekî mezin e (r.30, malik 93-94). Dema Hz. Pêxember, deng da cîhanê, gelek kesên mîna Selmanê Farisî, Suheybê Romî, Bîlalê Hebeş, li dora wî civiyan (r.31, malik, 96-100).

Di malika 101-106an de mînakek ji dîlnizmiya Hz. Pêxember jî dide (r.31-32).

“Dibê carekê yek meriv hate cem

Bi dest girt û lertzî ji ser ta qedem

Ji nişka ve rabû şêhê dilmezin

¹⁴ Wekî “Nikarin” hatiye nivîsîn lê divê wekî “Nikarim” bihata nivîsîn.

Go: Ey dost û yar û hevalên di min
 Ne kesra me îro ne jî qeyser im
 Ne xaqan û şah im ne jî begler im
 Bi reng û qelafet ne j'we zêde me
 Merivkî Xuda me yekî wek we me
 Çi tiştê dibêjim ji wer yek bi yek
 Hemî wehî û peyvên Xudayê felek” (r.31-32, malik 101-106)

Tîrêj, piştî mijara dilnizmiya Cenabê Pêxember, civîna sehabeyan li dora wî, derbasî mijara şêwra muşrikan bo kuştina Cenabê Pêxember dibe. Di wê şêwrê de biryara derxistina sehabeyan ji Mekkeyê derdikeve (r.32-33, malik 109-110). Pêxember dema dibihîze, pir ber dikeve, bi dilekî xemgîn diponije. Ji nişka ve Cîbrîl tê, mizgîna pêşdeçûna Îslamê dide wî. Dibê wê Îslam bi ser keve, dînê Îslam dê bigihê heya Hînd û Çîn (r.33, malik 111-115). Lê mirov dikare bibêje Tîrêj li vir meseleya Xendeqê û vê meselê li nava hev xistiye. Ji ber ku dayîna mizgîna bi vî awayî di cenga Xendeqê de heye.¹⁵ Tîrêj dewam dike û dibêje, Cîbrîl, mizgîna mîracê jî dide Cenabê Pêxember. Cîbrîl, wiha dibêje:

“De rabe xwe kar ke tu ey Ehmed
 Bi bala kevin da biçin nêk Xuda
 De fermo ey Pêxemberê umetê
 Bi kêf û xweşî da biçin hedretê
 Ji balayê jorîn ku ev mijde hat
 Li navê Muhemmed bikin esselat (r. 34)

Beşa Çaran

Di rûpela 35an de, derbasî beşa çaran dibe. Ji ber ku dewama beşa beriya wê ye, tê de mijara mîracê heye. Navê beşê jî “Çûna wî li nik Xuda” ye (r.35). Di vê beşê de bûyera mîracê di rûpelên 35-37de tê vegotin. Di rûpela 35an de dîroka mîracê dide:

“Ku Cîbrîl digel wî teba bû bi şeb
 Di roja dişem bîst û heftê Receb
 Ji şehrê Mekkê ta bi Qudsê meşîn
 Ji mizgefta Eqsa bi jor hilkişîn” (malik, 121-122)

Di mijara mîracê de dema Hz. Pêxember diçe hizûra Xwedê Teâlâ, li wir Xwedê Teâlâ jê re dibêje, pêlava xwe dermexe. Tîrêj li ser vê meselê Hz. Pêxember û Hz. Musa dide ber hev, bi vî awayî dixwaze mezinahiya Hz. Pêxember nîşanî xwîner û bihîzeran bide:

Pêlava xwe تنها ji pê dermeke
 Bi pêlava xwe ‘erşem tu pîroz bike

¹⁵ Bnr Ahmed b. Hanbel, 30/625; Nesai, Sünen, Cihad, 42.

Eya pendegîr ku ji xwer guh bidêr

Li meznahiya wî tu carek binêr (r.35-36 malik 125-132)

Piştî vê malika dawî, meseleya Hz. Musa dibêje. Emrê Xwedê bo derxistina pêlavên Hz. Musa ji lingê wî bi bîr dixê.¹⁶ Disa di heman rûpelê de:

“Binêre çi ferqek pir e ey bira

Bi meznahiya wî ji pêxembera” dibêje.

Yanî Hz. Pêxember ji hemû pêxemberan mezintir e, mezintirînê pêxemberan e.

Di malikên 135-138 cih daye axaftina di mîracê de. Ev axaftin kurtahiya di’aya Tahiyatê ye (r. 37).¹⁷

Di rûpelên 38-39an de cih daye axaftina Resûlê Xwedê ya bi xelqê Mekkehê re piştî mîracê. Neqebûlkirina muşrikan û qebûlkirina sahebayan jî li vir heye:

“Hevalên di wî bawerî pê kirîn

Heçî gawir û dilxerab pê kenîn”

Piştî vê malikê dibêje:

Wê gavê Pêxember helestî piyan

Wî bendek ji Qur’an dixwendî li wan”

Di vê ayetê de Xwedê Teâlâ dibêje heke hûn dev ji vî dînê berdin, Xwedê wê hinek cengawer bîne şûna we. Ji hev dipirsin gelo kî ne ev

“Îşaret dikir ber bi Selman ewî/

Go: Ev yek ji wan e we alên di wî” (r.39-40, malik 152-160)

Beşa Pêncan

Di navbera rûpelên 41-45an de beşa hîcretê heye. Navê vê beşê: “Derketina Pêxember û Hevalên Xwe ji Mekkehê” ye. Wekî ji sernavê jî diyar e, mijara vê beşê hîcret e. Di vê beşê de hem qala hîceta ber bi Erebaştanê hem jî ber bi Medîneyê dike.

Beşa Şeşan

Piştî vê beşê derbasî mijara cenga li Bedirê dibe. Navê vê beşê jî “Cenga Bedir”ê ye (r.46-48) . Di vê beşê de qala destpêk û dawiya cengê dike. Neqerata beşê bi vî awayî ye:

“Çi şahîk¹⁸ mezin ku bi ser wan ve hat

¹⁶ Ji bo hemû mijarê bnr heya dawiya rûpela 36an.

¹⁷ Li gora rîwayetên Sehîh, Cebraîl (as), di’aya Tahiyatê hînî Hz. Pêxember kiriye, Hz. Pêxember jî hînî sehabiyên kiriye. Li gorî hin rîwayetan Tahiyat axaftinek e di navbera Xwedê Teala û Resûlê wî de, li şeva mîracê. Ev rîwayet wekî mewdu’ tê qebûlkirin lê di nav gelê Misilman de bawerîyeke wiha heye. Ji bo nîrxandina di’aya Tahiyatê bnr Fetawa el-Lecnetî’d-Daîme li’l-Buhusî’l-Îlmiyye we’l-Îftâ, komker: Ahmed b. Abdîrrezzak, c.VII, r.6, Riyad, dîroka çapê tune; Üzeyir Durmuş, “Teşehhüdü Mi’râcla İlişkilendiren Rivâyet Üzerine Bir Araştırma”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Kovara İlahiyata Cumhuriyetê*, c.XXII, hejmar: 1, 2018, r.377-394.

¹⁸ Dibe ku “şahîk” “şahêk” be

Li navê Muhemmed bikin esselat” (r.48)

Beşa Heftan

Piştî cenga Bedrê derbasî Cenga Uhudê dibe. Navê Beşê jî “Cenga Uhud”ê ye (r.49-51). Neqerat jî li gorî mijarê ye:

“Li Yesrib misilman hemî bûn civat

Li navê Muhemmed bikin esselat”

Beşa Heştan

Piştî “Cenga Uhud”ê derbasî Cenga Xendeqê dibe. Navê Beşê jî “Cenga Xendeq”ê ye (r.52-55). Li vir ji serenavê jî tê fêmkirin ku di beşê de qala Cenga Xendeqê dike. Lê di beytekê de wisa dibêje:

Ze’îmên di wan tev li hevdû gerîn

Li mala Ebû Cahilî tev civîn

Lê em dizanin ku Ebû Cehîl di Cenga Bedrê de hat kuştin.¹⁹ Lê dibe ku kurê Ebû Cehîl ew civandibin. Li cikî jî wisa dibêje:

“Musilman ‘Emrê Uidê ‘amirî

Ji gawir dikuştin di nîva şerî” (r.54) gelo ‘Emrê Uidê ‘amirî ki ye nayê fêmkirin.

Neqerat jî li gorî mijarê ye:

“Musilman zeman xwe li wana dihet

Li navê Muhemmed bikin esselat” (r.55)

Beşa Nehan

Piştî “Cenga Xendeq”ê derbasî beşeke din dibe. Navê Beşê jî “Lihevhatina Hûdeybê²⁰” ye (r.56-59). Li vir ji serenavê tê fêmkirin ku mijar li ser Hûdeybiyê ye. Lê dema em li mijarê dixwînin em dibînin ku tenê rûpelek (7 malik) ji bo Hûdeybiyê, ji rûpelek zêdetir bo Fetha Mekê (10 malik) hatiye nivîsandin, bi qasî rûpelekê jî (7 malik) ji bo Xeyberê heye. Yanî mijarên beşê ji serenava beşê berfirehtir e.

Li gorî mijarê neqerat wisa guhertiye:

“Ji ola di nû şewqê daye welat

Li navê Muhemmed bikin esselat” (r. 59)

Beşa Dehan

Navê vê beşê “Heca Xatira” ye (r.60-64). Di vê beşê de du rûpel ji bo Heca Xatirxwestinê ye, piştî wê heya dawiyê cih hatiye dayin ji bo wefata wî, teswîra cennetê û di’ayê. Rupelên 60-62yan qala Heca Xatirxwestinê dike, di rûpela 62yan bi du malikan qala wefata wî dike, di rûpelên 62-64an de qala cennetê dike, hem ji bo xwe hem jî ji bo Musilmanan di’ a dike. Malika dawî bi xwestina Fatiheyê diqede. Beşek cuda ji bo diayê tune.

¹⁹ İbni Kuteybe, *El Maarif Nebiler ve Sahabiler’in Sîreti*, Çev: Hasan Ege, Weşanên Şelale, İstanbul, r.109.

²⁰ Di pirtûkê de bi xeletî “Li hevhatina” hatiye nivîsîn. Divê wekî “Lihevhatina” bihata nivîsîn.

2- Mewlûd, Adar Jiyan

Ji nav weşanên J&J'yê, di sala 2015an de derketiye. Pirtûk ji du beşan pêk tê. Mewlûd di beşekê de bi herfên Erebi, di beşekê de jî bi herfên Latîni hatiye amadekirin. Li vir em ê rûpelan li gorî beşa herfa Latîni bidin.

Di rûpela 4an de kurtejiyana nivîskar heye. Li gorî van agahiyan nivîskar ji Stewra Mêrdînê ye. Çend salan melafî kiriye. Piştî xelaskirina Zankoya Perwerdehiyê wekî mamosteyê Polê hatiye tayînkirin. Di ber mamostetiya xwe re li Zanîngeha Enqereyê Zankoya Ziman, Dîrok û Erdnigariyê, beşa Wêjeya Zimanê Fransî û Wêjeya wê xwendiyê. Li gorî agahiya pirtûkê niha jî mamostetiya dike. Xwedî gelek berhemana e (r.4).

Di rûpela 5an de dîroka nivîsandina vê mewlûdê heye, wisa dibêje:

“Ev mewlûd, ji hêla Adar Jiyan ve di sala 1995’an de xwerû bi Kurdî hatiye nivîsandin. Belê qedera çapkirina wê li îro dihesile û dibe nesîbê me. Em hêvîdar in ku dê ev “MEWLÛD”a Adar Jiyan, ji îro bi şûn de ji hêla hemû Kurdên dinyayê ve were xwendin û fehmkirin.” (r.5)

Di destpêkê de nayê gotin, mewlûd ji çend malik û çend beşan pêk tê. Lê me jimart û dît ku ev mewlûd ji 41 rûpelan û 304 malikan pêk tê. Beşên mewlûdê bi reqeman ji hev hatiye veqetandin, ji neh beşan pêk tê. Navên beşan tune ye, nimare bo her beşekê hatiye dayin lê di serê beşa yekem de nivîsa “Bi Navê Xweda” heye (r.7). Ev jî mîna ku şûna Besmele’yê hatiye nivîsîn. Dawiya mewlûdê de di’aya mewlûdê jî heye (r.40-41).

Beşa Yekem

Beşa yekem (r.7-8) bi hemdê dest pê dike. Di vê beşê de nivîskar dibêje guh bidin vê mewlûdê. Ew kesên ku guh didin vê xwendinê, xwezî bi wan li axretê û dinê. Dîsa di vê beşê de hêvî ji rehma Xweda heye. Du malik hene ji bo selawatê, wateya selawatê li gorî mijara beşa diduyan e:

“Hûn dixwazin bibînin xêr û wefa

Silav bikin tim Muhammed Mustefa

Hûn dixwazin ava kewser bimêjin

Ser Muhammed selawatan bibêjin (r.8)

Beşa Diduyan

Beşa diduyan (r.9-11) derheqê giringiya mewlûdê de ye. Ev beş mîna ku ji Bateyî hatiye wergirtin, mirov dikare bibêje bi tenê peyv hatine guhertin. Her çiqas dîroka mewlûdê di serdema Fatimiyan de derketibe jî²¹, li vir ji sehabîyan riwayetan tîne (r.9-11).

Neqerat li gorî mijara beşa sêyem e:

“Hûn dixwazin nûra Xweda bibînin

Ji Muhammed re silavan bişînin

Hûn dixwazin li bihuştê xweş meqam

²¹ Bnr Selami Bakırcı, *Mevlid Doğuşu Ve Gelişmesi*, Akademik Araştırmalar Yayınları, İstanbul 2003, ss.9–14.

Ji Muhammed re bişînin pir selam”

Beşa Sisêyan

Mijara beşa sisêyan (r.12-15) afirandina Nûra Muhammed e, dîsa mîna Bateyî ye. Neqerat tenê malikek e:

“Hûn dixwazin li bihuştê xweş meqam

Ji Muhammed re bibêjin “Esselam !”

Ji vê neqeratê jî tê fêmkirin mijara beşa çaran jî Nûra Muhammed e.

Beşa Çaran

Navê vê beşê jî tune ye lê gelek dirêj e. Mijara beşa çaran jî mîna mijara mewlûda Bateyî ye. Nûra Muhammed, beriya Adem (as) hatiye afirandin, piştî afirandina Hz. Adem, nûr di piştî wî de ye, melaîke silavan lê dîkin (r.17). Xweda nûr jî piştê tîne eniya Adem (as) (r.18).

Dîsa isyana Îblîs, neçûna secde di heman beşê de ye. (r.18-19). Neqerat di vê beşê de wiha ye:

“Ger dixwazin hûn bihuştê bibînin

Ji Muhammed re silavan bişînin.”

Beşa Pêncan

Beşa çarem gelek dirêje (r.20-28). Di vê beşê de neseba Hz. Pêxember tê jimartin (r.20), dema tê Ebdullah, li wir bûyerên serdema wî (r.21-22) û mijara xwestina kuştina Ebdullah jî tê gotin (r.21-22). Bateyî di mewlûda xwe de dîne wan wekî cihû daye.²² Lê li vir navê dîne wan mirovên ku dixwazin Ebdullah bikujin nayê gotin.

Di navbera r.23-24an de zewaca Ebdullah û Amîne heye. Piştî zewaca wan pût dikevin, deriyê cennetê vedibe, deriyê dogehê tê girtin, şeytan direve, girîn û hawar dike, bi hevalên xwe re dipeyive. (r.25-27).

Neqerat di vê beşê de wisa ye:

Hûn dixwazin ji agir bibin reha

Nûr Muhammed bibîr bînin hûn niha

Beşa Şeşan

Di beşa pêncan de qala wefata Abdullah dike (r.28-29), neqerat wisa ye:

“Ger dixwazin hûn bihuştê bibînin

Ji Muhammed re silavan bişînin”

Beşa Heftan

Di beşa heftan de (r.30-34), Amîne meh bi meh hemla xwe dibêje (r.30-31), ev mijar di Bateyî de jî heye. Piştî vê mijarê derbasî mijara hatina Pêxember ya bi dinê dibe. Dîroka bûyîna Hz. Pêxember jî dide. Li vir wisa dibê:

²² Molla Huseyin Bateyî, *Mevlid-i Nebi*, Ayfa Basım Yayın, cih û dîroka çapê tunene, r.15, malik 166.

“Pênsed û heft û yekê zayîne

Nû Muhammed welidî hate dinê

Meh Nîsan bû Cenga Fîl bû wê demê

Amîne got: “Tenê bûm kesek nebû...”

Mijarên din, bûyerên ku tê qalkirin di Bateyî de jî hene. Em dikarin dibêjin ku kurtasiya Bateyî ye. Lê wekî li jor di dayîna dîrokê de bandora serdema modern heye. Her wekî tê zanîn salnameya dîne Îslamê ne li gora mîladî ye, li gora hîcrî ye. Lê hem di vê mewlûde de hem jî di mewlûda Herdubat de dîrok li hin cihan li gora mîladî hatiye dayîn. Peyva “Nîsan”ê di mewlûda Herdubat de jî derbas dibe:

“Meha Nîsanê şeva bîst û didu

Ji Rebû'l-ewelê deh û didu²³

Di mewlûda Herdubatê de li cihekî din dîsa meha Nîsanê debas dibe Nivîskar, dema qala rîwayetên mewlûde dike, serdema dayîna mewlûde û xêra mewlûde jî dibêje:

“Di meha ewwelê di Rebû'ê da bibe

Xêra wî ji her meh pirtir bibe

Yan di meha *Nîsanê* de dê wer bidê

Mewlûdek ji bona Hebîba xwe bidê²⁴

Neqerata mewlûda Adar Jiyan di vê beşê de wisa ye

Hûn dixwazin cemala wî bibînin

Ji Muhammed re silavan bişînin (r.34)

Beşa Heştan

Di vê beşê de (r.35-36) fesla Merhaba'yê heye. Li cihekî “Muhammed hat merheba sed merheba!” dibêje dûre li şûna peyva Merhaba'yê “Bixêr hatî...” dibêje.

“Bixêr hatî ey mirovê pir pîroz!

Bixêr hatî fermandarê daw û doz” û wisa dewam dike heya dawiya beşê.

Neqerat di vê beşê de wiha ye:

“Hûn dixwazin ji agir bibin azad

Ser Muhammed hûn bibêjin “esselat”

Mewlûd bi hatina Pêxemberê me bi dinyayê diqede, Fesla Merheba û di'ayê hene.

²³ Mewlûda Şerîf Herdubat, r.30.

²⁴ Mewlûde Şerîf Herdubat, r.6. Di mewlûda Herdubat de tişteki balkêş jî di dayîna navê beşan de tê dîtin. Di vê mewlûde de dema navên Resûlê Ekrem, Âmine hwd derbas dibe beriya navan peyva “Hazreti” tê nivîsîn. Bnr “Behsa Xelqa Hazreti Muhammed û Qalkirina Çêkirina Kafnatan Sallallahu Aleyhi we Sellem (r.7)”, “Zewcandina Bavê Pêxember Ebdillah we Hazreti Amine (r.23)”, “Wefata Hazreti Abdullah, bavê Pêxember (r.28)”

Beşa Nehan

Ev beş, beşa di'ayê ye (r.37-39). Piştî di'aya mewlûdê, yanî dawiya beşê de ji bo xwe jî di'a dixwaze li vir navê xwe jî bi kar aniye:

“Fatihayê bixwînin hem ji bo wan

Hem ji bo dê û bavê Adar Jiyân”

Piştî xelasbûna mewlûdê bi beşa diayê, beşek din heye bi navê “Di'aya Mewlûdê” (r.40-41), li vir jî bilî beşa di'ayê beşeke taybet ji bo di'ayê heye.

Diayê de wisa derbas dibe: “Ya Xwedayê alemê, Ya Yezdanê dilovan (r.41). Dîsa li diayê cîkî wisa dibêje: ...tu hemû şehîdên bê nav û bê kefen bikî cîranê Hesen û Huseyn ên ku li Kerbelayê şehîd ketibûn...

Lê di vê agahiyê xeletî heye ji ber ku tê zanîn Hesen li Kerbelayê şehîd neketiye, neçûye wêdê jî. Bûyera dilsoj ya Kerbelayê çend sal piştî wefata Hz Hesen gewimî.

Ji agahiyên li jor diyar dibe mewlûda Adar Jiyân bi tesîra mewlûda Melayê Bateyî hatiye nivîsin. Li hin cihan mirov dikare bibêje tenê peyv hatine guhertin, cudahiya vê mewlûdê ya herî mezin ji Mewlûda Bateyî, xwerûkurdîbûna wê ye. Her wekî tê zanîn di mewlûda Bateyî de peyvên Erebî û Farisî gelek in.

3- Mevluda Faxri Alemê Muhammed (s.a)²⁵, Seyyid Mela Abdurrehman weledê Mela Hemze

Ji nav weşanên Seyda'yê derketiye. Di sala 2013an de li Diyarbekirê çap bûye. Ev mewlûd bi herfên Erebî hatiye çapkirin Mewlûd ji şazdeh beşan û 220 malikan pêk tê. Bi terzeke dîdaktîk, wekî siyer hatiye nivîsîn, bi wefata Resûlê Xwedê xelas dibe. Dawiya mewlûdê de hem di'aya Kurdî hem jî Erebî heye.

Neqerata mewlûdê wiha ye:

“Xweda û melek tev selatan didin

Ji bo Nebiyê Ummet hurmet şan didin

Xweda emrî me'dkê bi selat û selam

Bidin em li ser Wî Resûlê Xitam”²⁶

Mewlûd bi beşek Erebî dest pê dibe. Piştî hemd û di'ayê, derheqê bid'ayê de hedîsekê dide (r.5). Piştî hedîsê sê ayet hene (Al-i Îmran, 164; Ehزاب, 45-47; Ehزاب, 56). Piştî vê beşê di rûpela 6-7an de, bi Kurmancî beşek heye. Navê beşê “Behsa Xêr û Bereketa Selawatê Li Ser Pêxember “ e. Bi sêzdeh xalan giringiya Selewatê Li Ser Pêxemberê me vedibêje (r.6-7). Dawiya beşê de çavkaniya xwe jî dide (Li Celau'l-Efham Kitêba Îbni'l-Qeyim meyzîne”). Piştî van her du beşan mewlûd dest pê dibe.

²⁵ Dibe ku xeletnivîsandina navê mewlûdê wekî “Mevluda” bala xwîneran bikişîne lê di pirtûkê çawa hatiye nivîsîn me bi wî awayî li vir nivîsî. Pêwîst e navê mewlûdê wekî “Mewluda Fexrê Alemê Muhammed (s.a)” bihata nivîsîn.

²⁶ Ji bo neqeratan bnr r.9-10 malik 13-14; r.10 malik 21-22; r.11 malik 35-36; r.12-13 malik 49-50; r.14 malik 63-64; r.15 malik 78-79; r.16 malik 92-93; r.17 malik 106-107; r. 18 malik 120-121; r.20 malik 135-136; r.21 malik 151-152; r.22 malik 165-166; r.23 malik 179-180; r.24 malik 193-194.

Beşa Yekem

Mewlud bi beşa “Fatiha Mewlida Muhemmed Mustefa” dest pê dike (r.9-10),²⁷ ev beş di rûpela 9 û 10an de cih digre, ji 14 malikan pêk tê. Piştî Besmele û Salweleyê dest bi mijarê dike (malik 1-4). Ev der mîna manifestoya nivîskar e ji bo nivîsîna mewlûd û bikaranîna wê. Di malikên 5-6 de wisa dibêje:

“Me qesd e mewlidek ezîz peyde kin

Kelamê di xwe em pê tezyîn bikin

Çîrok û xurafa xeyal di nav nekin

Sîreta Muhammed em ser ber bikin”

Di malika 8an de wisa dibêje:

“Dana zadê mewlid hesen edet e

Ne sunnet e lakin ne pîs bîd’et e”

Beşa Diduyan

Navê Beşa Diduyan “Heyat û Rîsaleta Muhemmed Mustefa” ye (r.10 malik 15-22). Di vê beşê de qala sifetên Resûlê Xweda dike. Li vir dibêje jiyana Hz Muhammed (s.x.l) bi her awayan ve îbret û wa’z e, her nafi’e. Ji bo mumînan uswet e/mînak e. Hz Muhammed (s.x.l) beşer e, ne wek beşer e, ew mîslê yaqût e, em wek hecer in. Muhammed ettar e, her cure misk pê re ye. Ew bexçê gulên e, her gul tê de ye.

Beşa Sisêyan

Navê Beşa Sisêyan “Naskirin û Mehebeta Muhammed Mustefe Wacib e” (r.10-11 malik 23-36). Ji navê beşê jî xuya ye li ser girîngiya naskirin û mehebeta Resulê Xweda disekine. Nivîskar bi kurtahî dibê, lazim e em Wî nas bikin bi Qur’an û sunnet û sîret. Heke em Resûlê Xwedê nas bikin em ê Wî fêm bikin. Heke hûn dixwazin Resûlê Xwedê fêm bikin Qur’an û sunnet û sîretê îhmal nekin.

Beşa Çaran

Navê Beşa Çaran “Zaroktiya Muhammed Mustafa” ye (r.12-13 malik 37-50). Beriya rîsalet û wîladeta Wî, rewşa mirovan ji alî exlaqî ve vedibêje. (m.37-40). Li vir wekî mewlûdên din mucizeyan rêz nake. Di malikekê de wisa dibêje:

“Ew xewna diya xu di’a Îbrahîm

Bi Ehmed mizgîn da Îsayê helîm” (malik 43)

Di malikên 44-46an çûna ba Helîmeya Sa’dî û mayîna wî li wir heye. Di malikên 47-48an de vegera wî bal Mekkeyê heye.

Beşa Pêncan

Navê vê beşê “Ciwantiya Muhemmed Mustefa” ye (r.13-14, malik 51-64). Di vê beşê de bi kurtahî ev mijar hene: Wefata diya wî Amîne (malik 51), li ba bapîrê xwe dimîne, wefata bapîr (malik 52), li ba apê xwe dimîne, dişixule, bi Apê xwe

²⁷ Bi herfên Erebi (“مولد”-mewlid-) nivisiye.

re ji bo tîcayetê diçe Busrayê, şivanî dike (malik 53-56), rastî û durustiya wî tê bîhîstîn (malik 57), zewaca wî bi Xedîceyê re, exlaqa Xedîce (r) (malik 58-62),

Ji bo exlaqê Hz. Xedîce wisa dibêje:

“Ew qencê pîrekê zemanê xwe bû

Jê qencîr Fatîma qîza wê hebû” (malik 62)

Beşa Şeşan

Navê beşa şeşan “Hatina Nubuwwetê Ji Bo Muhemmed Mustefa” ye (r.14-15 malik 65-79).

Di vê beşê de cih daye Destpêka Wehyê, piştî wehyê Resûlê Xwedê ditirse, tê malê, Hz. Xedîce tesellî dide wî û dibêje exlaqê te xweş e, Xwedê Teâlâ te tenê nahêle. Paşê ji xwîneran re dibê werin em jî bi exlaqê wî xwe bixemilînin.

Beşa Heftan

Navê beşa 7an “Hatina Rîsaletê Ji Bo Muhammed Mustefa” ye (r.15-16 malik 80-93).

Em ji sernavên 6 û 7an û dabeşkirina Seyda jî dibînin, di mewlûda xwe de cudahiyeke çêkiriye bo nubuwwet û rîsaletê. Di beşa 7an de qala nehatina wehyê bi demekê dike. Piştî destpêkirina wehyê ya diduyan, Resûlê Xwedê dest bi de’weta Îslamê dike. Cara ewil Hz. Xedîce û keçên wê dibin misilman dûre Elî, Zeyd û Ebubekir (r.a) dawetê qebûl dikin. Li vir di sê beytan de nêrîna xwe ji bo de’wetê wisa dibêje:

“Îbadet qîraet di Muzzemmil hebû

Di muddesir umûrê de’wê tişşe bû

Îbadet bê de’wa ruhbanîyet e

De’wa bê îbadet tiştê şidet e

Musilmanî bê her du wan nabitin

Firandin bi yek tek mumkin nabitin. (r. 15-16, malik 85-87)

Beşa Heştan

Navê beşa 8an “Merhela Mekkehê merhela ezyetê bû” (r.16-17 malik 94-107) ye. Her wekî ji navê beşê jî tê fêmkirin, di vê beşê de qala serdema Mekkehê dike. Li vir carcaran bi ayetan mijarên xwe vedibêje. Mijarên wekî derketina Resûlê Xweda li ser Sefayê, malbata Yasîr, eziyetên muşrikan li misilmanan, misilmanbûna Omer û Hemze di vê beşê de tînin.

Ebû Cehlê cahil heqaret dikir

Şikand serê Ehmed bi xwîn sor dikir

Xîret hate Hemza îman kir qebûl

Bi Îslama Hemza kêfxweş bû Resûl (r. 17 malik 104-105)

Beşa Nehan

Navê beşa 9an “Hîcreta Eshaban bi bal Necaşî ve” (r.17-18, malik 108-121) ye. Di vê beşê de meseleya hîcretkirina sehabeyan bi bal Necaşî ve heye. Dîsa dema

hîcretê de lipeyketina muşrikan bi du misilmanan jî heye. Muşrik bi alîkariya usqufan, misilmanan jî Necaşî dixwazin. Necaşî misilmanan jî guhdarî dike. Misilmanan nade muşrikan. Necaşî hediyeşên muşrikan jî qebûl nake. “Necaşî hediyeşên wan li wan zivirand/ Wan der kir ji erda Hebeş qewirand.” Bi misilmanî emrê Xwedê dike/wefat dike. Ji bo Necaşî nimêja cenazeyê bi xiyabî tê kirin.

Beşa Dehan

Navê Beşa 10an “Behsa Mi’raca Muhammed Mustefa” (r.19-20 malik 122-136) ye. Boyqota muşrikan bo malbata Haşimiyan di vê beşê de heye. Boyqot sê sal diajo. Di vê beşê de mijara wefata apê Hz. Pêxember Ebû Talib û pîreka wî diya me Hz Xedîce heye. Ji bo vê salê “Senetu’l Huzn” dibêje. Resûlê Xwedê bê destek ma ew û Zeyd diçin Taîfê. Dêrdikeve mî’racê, nimêj li wir ferz dibe, du ayetên Beqere nazil dibin. Di rûpela 19, malikên 33-34an de giringiya mî’racê wisa rave dike:

“Du ayet ji paşîya Sûretê Beqer

Xweda dane ummet bixwîne ji ber

Bi mî’rac me nas kir tam qedrê Nebî

Can û mal û ewlad feda wî bibî”

Beşa Yazdehan

Navê beşa 11an “Behsa Hîcreta bi bal Medîna Munewwer ve” (r.20-21 malik 137-152) ye. Ji bo tesîsa dewletê Nebî zehf digere, destek û alîkariyê ji bo dawa Îslamê dixwaze. Li Aqebê ehlê Xezrecê dawet dike, li Medîne Îslamê qebûl kirin. Mus’ab b. Umeyr diçe Medîne. Bo Medîne hîcret dest pê dike. Piştî misilmanan Resûlê Xwedê û Ebû Bekir jî hîcret dikin. Li Qubayê dimînin, Hz Elî jî digêje wan. Li Qubayê Mescîd ava dikin. Li Medîne hemû misilman kom dibin. Hîcret dibe destpêk, dibe dîrok.

Beşa Dozdehan

Navê beşa 12an “Behsa Merhela Medîna Munewwer” (r.21-22 malik 153-166) e. Li Medîne mescîdê tê avakirin. Li Mescîda Nebî hem îlmê tê xwendin, hem îdara dewletê li wir çêdibe, ekser li wir te’lîma herbê digirin. Mescîda Nebî ji bo bêkar û xerîban dibe stargeh.

“Sîyaset îdare diket dest Nebî

Dîne bê sîyaset wê naqis hebî (r.21, malik 156)

Emrê cîhadê tê, melek alîkar dibin ji misilmanan re li Bedr û Huneynê (r. 21 malik 159). Li Bedrê xalib dibin, li Uhûdê dersên zehf hene dibêje. Di vê beşê de qala hemû herban dike. Qala şikandina Yehûdiyan li ehdên xwe jî dike.

Beşa Sêzdehan

Navê beşa sêzdehan “Behsa Sulha Hudeybê digel Fetha Mekkehê” (r.22-23 malik 167-180) ye. Ji bo umreyê, Resûlê Xwedê û çarsed sehabîyên wî diçin Mekkeyê. Muşrik qebûl nakin. Misilman û muşrik sulhek di navbera xwe de (Sulha Hudeybiyê) çêdikin. Maddeyên sulhê, her çiqas di zahir de aleyhê misilmanan xuya bikin jî di batin de tev xêr bûn. Di vê serdemê de kela Xeyberê tê fetihkirin.

Salkî piştî sulhê misilman ji bo umreyê diçin Mekkeyê. Qureyşiyên ehda Hudeybiyê şikand. Mekke tê fetihkirin.

Beşa Çardehan

Navê Beşa çardehan “Behsa Hecca Muhemmed Mustafa” (r.23-24 malik 181-194) ye. Di vê beşê de mijara hecca xatirxwestinê heye. Ji xwîneran re dibêje werin em biçin Medîna Resûl, em herin Rewzaya Mubarek zîyaret bikin, Siddîq û Farûq ji bîr nekin.

“Mihacir û Ensaran bînin eqlê xwe
Herin alema wan bi tevî rûhê xwe” (malik 189)

Dibê bi vî awayî em bi wan teberrek bibin, îmana xwe qewî bikin. Bi di’ayê dewam dike, bo qebûlkirina nivîsîna mewlûdê di’ a dike

Heyata Muhemmed e behra muhît
Zerreyek me yaz kir ji wî la yûhît
Me hêvî ji Xweda go qebûl kî ji me
Efû kî ehlê me, me û dostê me (r. 24 malik 191-192)

Beşa Pazdehan

Navê Beşa pazdehan “Wefata Muhemmed Mustefa Selat û Selam Li Ser Bin” (r.24-25 malik 194-209) e. Qala heyama wefata Resûlê Xwedê dike. Bi zimanekî xweş û hestyarî qala wefata wî dike. Dîsa di vê beşê de qala xatirxwestina wî dike. Bi vê selawatê beşê diqedîne

“Bi hezaran selat û selam li ser Nebî
Li ser tev kesane di rêç wî de bî” (r.25 malik 209)

Beşa Şazdehan

Navê beşa şazdehan “Dewama Wefata Muhemmed Mustefa” (r.26 malik 210-220) ye. Piştî wefata Resûlê Xwedê, ewilî xelîfe tê tayînkirin, dû re dest bi nimêj û defna wî dikin. Wisa dewam dike: Piştî wefata wî dîn neçû, cihad, teblîx, îlm, tim heye. Rewza, mescîd tê ziyaretkirin. Muhibbê/hezkeriyên Resûlê Xweda her hene. Muceddid, waris, herdem nû dibin, qurra, muallim, feqîh pir dibin.

Mewlûd bi di’ayekê diqede.
“Îlahî di heşrê de me şermî neke
Ji dîtina Cemalê me mehrûm neke.” (r. 26 malik 220)

Du di’ayên “Mewlida Muhammed Mustafa” hene. Di’aya Kurdî (r.27-28), Di’aya Erebî (r.29-30).

Du Beşên Cuda

Dawiya mewlûdê de du beşên cuda hene. Beşek bi navê “Sebeba Nivîsa vê Mewlûdê” ye. Li vir bi sê malikan dipirse: Çima te mewlid nivîsiye? Bersiva xwe bi kurtasî wiha dide: Ji ber ku mewlidên dîn de xurafe, çîrok, hedîsê mewdu’ hene, wî xwestiye mewlidek ji van dûr binivîse ji ber vê qasê nivîsiye. Nivîskar dibê ev pênc sed sal zêdetir e, mewlidek tê xwendin –Mewlûda Bateyî-. Tê de gelek xurafe hene. Gelek ji mewlidên dîn jî di tesîra wî de mane. Mewlûda

Ertoşî²⁸ ji bo Kurdan belayek e. Tev bi xwendina vê mewlûdê bûn muhtela. Piştî van derbasî mijarên di mewlûda Ertoşî de hene dijmêre. Dibê vê mewlûdê, xelqê tev, ji rastiye dûr xistiye.

“Sîqqeta zêde bi şexsan ji da’wa heq em dûr kirin

Teqlîda e’ma bi Seyda qelb û ça’v tam kor kirin.” (r.35)

Dibê em xwendevan û bihîzerê van çîrok û qîssetan, katibên van wehm û keyalan, firoşkerê van bid’etan tev dibin şerîkên van gunehan, ji bo cehenemê xwe hazir dikin. (r.35)

Her wekî tê dîtin ev mewlûd bi endîşeyek hatiye nivîsîn. Jê nivîsên wî tê fêmkirin ku nivîskar bi niyeta “amadekirina mewlûdeke bê xurafê” ev mewlûd nivîsiye. Ji ber vê qasê wî xwestiye mewlûdek wisa binivîse. Dixwaze van xurafê û çîrokan rabe.

“Me teva hêvî ji Xaliq bi Wî rezalet rabibe

Bes heqaret bi ehlullah re di civatan çêbibe (r.36)

Me teva hêvî ji Rehman em Mela hişyar bibin

Li kitab û sunneta heq daîma guhdar bibin (r.37)

Piştî vê beşê, beşek bi navê “Ev tiştêk ji heyata xwediyê mewlûdê ye” heye. Li vir hemdê Xwedê dike, nîmetên Xwedê dane wî dijmêre, silat û silavan dide Resûlê Xwedê û berhema xwe diqedîne (r.37-38).

Encam

Mewlûdnivîsîn wekî çandek e di Edebiyata Kurdî de. Di serdema me de hê jî mewlûd tînin nivîsîn. Di vê gotarê de sê mewlûdên nuh hatin danasîn. Di mewlûdên nuh de li hin cihan tesîra serdema modern jî xwe nîşan dide. Wekî dayîna dîrokan, bikaranîna hin peyvên hwd ev tesîr tê dîtin.

Mewlûda Tîrêj ji alî naverokê ve ji Melayê Bateyî cuda ye. Bikaranîna peyvên Erebi û Farisî pir nayê dîtin. Di agahiyên dîrokî de çend xeletî hene. Mewlûda Adar Jiyan bi tesîra mewlûda Melayê Bateyî hatiye nivîsîn. Ji alî naverok û mijaran ve mîna Bateyî ye.

Mewlûda Fexrê Alemê bi gotina nivîskarê wê bi niyeta mewlûdeke bê xelet û bê riwayetên mewdu’ hatiye nivîsîn. Her çiqas bi niyeteke baş hatibe nivîsîn jî dê çend sal şûn de bê dîtin ka tê xwendin an na. Di nav gel de dê mîna Mewlûda Bateyî bê pejirandin an na, dê bê dîtin.

Gelek caran ji alî gelek kesan ve jî tê gotin, mewlûda Melayê Bateyî ji alî edebî ve gelek bi serketî ye. Her wekî tê zanîn ji bilî mewlûda wî helbestên wî yê din jî hene. Agahî çiqas rastbin jî heke mewlûdek bi zîmanekî edebî nehatibe nivîsîn nikare bikeve pêş berhemeke kevn û klasîk.

Taybetiya her sê mewlûdan zêdebûna peyvên kurdî ne. Mewlûda Fexrê Alemê wekî siyerek bi nazim hatiye nivîsîn. Xeletî di agahiyên wî de li gorî berhemên dîrokî tunene. Lê di Mewlûda Tîrêj û ya Adar Jiyan de di hin agahiyên dîrokî de xeletî hene. Mewlûda Fexrê Alemê û ya Tîrêj dikare wekî mewlûdeke xweser bê

²⁸ Ji ber ku nivîskar Bateyî negotiye Ertoşî gotiye, me jî bi vî awayî nivîsî.

dîtin. Lê ya Adar Jiyan bi bandora Bateyî hatiye nivîsîn. Li jor jî hat gotin li gelek cihan tenê peyv hatine guhertin.

Çavkanî

BAKIRCI, Selami, *Mevlid Doğuŝu Ve Geliŝmesi*, Akademik Araŝtırmalar Yayınları, İstanbul 2003.

BATEYÎ, Molla Huseyin, *Mevlid-i Nebi*, Ayfa Basım Yayın, cih û dîroka çapê tunene.

ÇAĞMAR, M. Edip, *Edebi Açıdan Arapça Mevlidler*, Weŝanên İlahiyatê, Ankara 2004.

ÇOLÎG, Bilal-Feqî, *Mewlîdê Peximber –Qey Tutonê Zazon-*, Weŝanên Dîwanê, Stenbol 2012.

DURMUŞ, Üzeyir, “Teŝehhûdû Mi’râcla İliŝkilendiren Rivâyet Üzerine Bir Araŝtırma”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Kovara İlahiyata Cumhuriyetê*, c.XXII, hejmar: 1, 2018, r.377-394.

ERTEKİN M. Zahir, Ertekin, Nurettin, “Kurtedîroka Mewlûdnameyên Kurdî”, *Uluslar arası Sosyal Bilimler Kongresi Geniŝletilmiş Özetler Kitabı, Ŝarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayınları*, Diyarbakır 2017, r.149-155.

EL-HALİLÎ, Molla Abdulkhakim ođlu Muhammed Siracuddin, *Mevlid-i Ŝerif Durra Birinci Mewlûda Kurmanci*, Weŝanxaneya Duayê, İstanbul 2009.

İBN ABDİRREZZAK, Ahmed, (komker), *Fetawa el-Lecneti'd-Daîme li'l-Buhusi'l-İlmiyye we'l-İftâ*, Riyad, dîroka çapê tune.

İBNİ KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dînewerî, *el Maarif Nebîler ve Sahabîler'in Sîreti*, Çev: Hasan Ege, Weŝanên Ŝelale, İstanbul, dîroka çapê tune.

HAYDARÎ, Muhammed Emin, *Mevlid-i Nebi*, Ayfa Basım Yayın, cih û dîroka çapê tunene.

HÛNÎ, Mela Mehemed Elî, Kirdkî (Zazakî) Mevlid –Yûsûf û Zelîxa&Qasîdeyê Kerbela- Weŝanxaneya Vateyê, İstanbul 2004.

JİYAN, Adar, *Mewlûd*, Weŝanên J&J, Ankara 2015.

KARDEŝLİK, M. Zahit, *Mewlûd-i Ŝerif*, cih û dîroka çapê tunene.

KIZIL, H. & Ŝinğar, & C. Çetin, R. (2015). “Ceribandinek Li Ser Senifandina Mewlûdên Kurdîya Kurmancî Li Gor Mijarên Wan”, Diyarbakır: *International Journal Of Kurdish Studies*, 1/1, r.53-97.

EL-KUFSURÎ, Es-Seyyid Bedreddin İbni Molla Salih el-Hüseyni eş-Ŝafîi, *Mewlûda KurdîBi Zimanê Gundî*, Weŝanên Nûbiharê, İstanbul, dîroka çapê tune.

KURŝUN, Mela Silêman, *Mewlida Pêxember*, Weŝanên Berojê, İstanbul 2010.

LEWÎS, Maoluf, *El-Müncid Fi'l-Luxa*, Beyrut 1973.

PEKOLCAY, Necla, *Mevlid*, Weŝanên Türkiye Diyanet Vakfıyê, Ankara 1993.

SEYYİD MELA ABDURREHMAN weledê Mela Hemze, *Mewluda Faxri Âlemê*, Weŝanên Seyda, Diyarbakır 2013.

ŞEKER, Mehmet, “Mevlid”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.XXIX, Ankara 2004.

TÎRÊJ, *Mewlûda Pêxember*, Weşanên Peywendê, Stenbol 2015.

KOMİSYON, *Türk Dili Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler)*, Weşanên Dergahê, İstanbul 1986.

EL-HEDBÎ, M. Burhan, *Mewlûda Kurdi Bi Şêwaza Hedbi*, cihê çapê û navê weşanxenyê tune.

ÊZDARÎ, M. Mustafa yê Melâ Aliyê, *Mewlûda Şerif Ji Ewwel Heta Axir Rehberê Xelâsê Hz Muhammed (S.A.V)*, Weşanên İhsanê, İstanbul, Tebax 2005.